

CASTRUM PRAGENSE

NÁLEZY HMOTNÉ KULTURY Z RENESANČNÍCH
ODPADNÍCH JÍMEK Z PRAŽSKÉHO HRADU

DÍL II. STUDIE

Gabriela Blažková a kolektiv

CASTRUM PRAGENSE

CASTRUM PRAGENSE 13

NÁLEZY HMOTNÉ KULTURY Z RENESANČNÍCH ODPADNÍCH JÍMEK Z PRAŽSKÉHO HRADU

MATERIAL FINDS FROM THE RENAISSANCE WASTE PITS AT PRAGUE CASTLE

DÍL II. STUDIE

Gabriela Blažková a kolektiv

Šárka Jonášová
Mária Kavanová
Alexandra Kloužková
Martina Kohoutková
Kristýna Matějková
Simona Randáková
Roman Skála
Ljuba Svobodová
Jana Vepřeková
Petra Zemenová

Praha 2016

VYCHÁZÍ JAKO 13. SVAZEK ŘADY CASTRUM PRAGENSE S PŘÍSPĚNÍM GRANTOVÉ AGENTURY ČESKÉ REPUBLIKY,
Č. PROJEKTU 13-34374P

Redakční rada / Editorial board: Dušan Foltýn, Petr Chotěbor, Martin Krumholz, Jana Maříková-Kubková,
Tomáš Slavický, Marek Suchý, Kateřina Tomková

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief: Jana Maříková-Kubková

Odborní recenzenti / Scientific board: Irena Loskotová, Martina Šárovcová

Překlad / Translation: David J. Gaul

Korektura českého textu / Language editing: Irena Vítková

Korektura anglického textu / English copy-editing: Zuzana Maritzová

Grafická úprava / Layout: Kateřina Vytejčková

Tisk / Print: Agama poly-grafický ateliér, s. r. o., Na Výši 424/4, 150 00 Praha 5, Česká republika

Vydává / Publisher:

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., Letenská 4, Praha 1, 118 01, Česká republika

© 2016 Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

© 2016 Geologický ústav AV ČR, v. v. i.

© 2016 Vysoká škola chemicko-technologická v Praze

ISBN 978-80-87365-94-6

Tento svazek a katalog dalších publikací lze objednat na adrese:

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. – knihovna

Letenská 4

118 01 Praha 1

Fax: +420 257 532 288

<http://www.arup.cas.cz/>

Orders – Bestellungen:

Oxbow Books, Park End Place, Oxford OX1 1HN, United Kingdom, oxbow@oxbowbooks.com

Beier&Beran – Archäologische Fachliteratur, Thomas-Müntzer-Str. 103, D-08134 Langenweissbach, Germany,
verlag@beier-beran.de

Kubon&Sagner, Buchexport-Import, P.O.Box 341018, D-80328 Munich, Germany, order@kubon-sagner.de

Rudolf Habelt GmbH, Am Buchenhang 1, D-53115 Bonn, Germany, info@habelt.de

Na přední straně obálky / Front cover: Skleněná mísa, výzkum Pražského hradu, odpadní jímka S, inv. č. PH2328-ds-M-01,
foto © Jan Gloc.

OBSAH

ÚVODEM	5
INTRODUCTION	
1. PRAŽSKÝ HRAD V RANÉM NOVOVĚKU PRAGUE CASTLE IN THE EARLY MODERN PERIOD Gabriela Blažková	
1.1. ŽIVOT NA PRAŽSKÉM HRADĚ OD KONCE 15. DO PRVNÍ POLOVINY 17. STOLETÍ	7
LIFE AT PRAGUE CASTLE FROM THE END OF THE 15TH TO THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY	
1.2. SOUDOBÁ VYOBRAZENÍ A HISTORICKÁ PLÁNOVÁ DOKUMENTACE PRAŽSKÉHO HRADU	16
PERIOD ILLUSTRATIONS AND HISTORIC PLANS OF PRAGUE CASTLE	
1.3. ARCHEOLOGICKÉ PRAMENY PRO POZNÁNÍ RANÉHO NOVOVĚKU NA PRAŽSKÉM HRADĚ	48
ARCHAEOLOGICAL SOURCES FOR THE STUDY OF THE EARLY MODERN PRAGUE CASTLE	
2. RANĚ NOVOVĚKÉ ODPADNÍ JÍMKY NA PRAŽSKÉM HRADĚ. ANALÝZA NÁLEZOVÝCH SOUBORŮ EARLY MODERN WASTE PITS AT PRAGUE CASTLE. AN ANALYSIS OF FIND ASSEMBLAGES Gabriela Blažková	
2.1. NÁLEZOVÉ PROSTŘEDÍ	61
THE FIND ENVIRONMENT	
2.2. METODA ZPRACOVÁNÍ RANĚ NOVOVĚKÝCH NÁLEZOVÝCH SOUBORŮ	66
THE METHOD OF PROCESSING OF EARLY MODERN ASSEMBLAGES	
2.3. CHARAKTERISTIKA NÁLEZOVÝCH SOUBORŮ	69
FEATURES OF FIND ASSEMBLAGES	
3. NOVOVĚKÁ ODPADNÍ JÍMKA Z PRAŽSKÉHO HRADU	185
A MODERN PERIOD WASTE PIT FROM PRAGUE CASTLE Gabriela Blažková – Kristýna Matějková	
4. PŘÍRODOVĚDNÉ METODY A JEJICH VYUŽITÍ PRO ANALÝZY RANĚ NOVOVĚKÉ KERAMIKY A SKLA METHODS OF THE NATURAL SCIENCES AND THEIR UTILISATION IN ANALYSES OF EARLY MODERN POTTERY AND GLASS	
4.1. VÝSLEDKY A VYHODNOCENÍ CHEMICKO-TECHNOLOGICKÝCH ANALÝZ GLAZUR NA RANĚ NOVOVĚKÉ KERAMICE	205
RESULTS AND EVALUATION OF CHEMICAL-TECHNOLOGICAL ANALYSES OF GLAZES ON EARLY MODERN POTTERY Alexandra Kloužková – Martina Kohoutková – Gabriela Blažková – Petra Zemenová – Mária Kavánová	
4.2. CHEMICKÝ PRŮZKUM SKLENĚNÝCH NÁLEZŮ Z RANĚ NOVOVĚKÝCH ODPADNÍCH JÍMEK NA PRAŽSKÉM HRADĚ	238
A CHEMICAL ANALYSIS OF GLASS FINDS FROM EARLY MODERN WASTE PITS AT PRAGUE CASTLE Šárka Jonášová – Gabriela Blažková – Roman Skála	
4.3. CHEMICKÝ PRŮZKUM SKEL Z RANĚ NOVOVĚKÉ ODPADNÍ JÍMKY R	249
A CHEMICAL ANALYSIS OF GLASS FROM EARLY MODERN WASTE PIT R Alexandra Kloužková – Simona Randáková	
4.4. ZMĚNY RESTAURÁTORSKÝCH TECHNIK V ČASE	256
CHANGES IN RESTORATION TECHNIQUES OVER TIME Ljuba Svobodová	
5. KERAMIKA A SKLO JAKO ZDROJ HISTORICKÝCH INFORMACÍ POTTERY AND GLASS AS A SOURCE OF HISTORICAL INFORMATION	
5.1. RANĚ NOVOVĚKÁ KERAMIKA NA PRAŽSKÉM HRADĚ	283
EARLY MODERN POTTERY AT PRAGUE CASTLE Gabriela Blažková	
5.2. RANĚ NOVOVĚKÉ SKLO	339
EARLY MODERN GLASS Jana Vepřeková	
ZÁVĚR	381
CONCLUSION	
SEZNAM PRAMENŮ, LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	384
BIBLIOGRAPHY AND WEBSITES	

„Věřu všechny naše dnešní umělecké poklady jsou jen odněkud vyhrabané celky, staré tři nebo čtyři sta let. Nevím, zda-li je nějaká skutečná vnitřní krása v těch starých talířích na polévku, džbánech na pivo a kratiknotech, které dnes tak vysoko ceníme, či je-li to jen odlesk stáří zářící kolem nich, který je činí ladnými pro naše oči... Bude tak i v budoucnosti? Budou cenné poklady dneška vždy bezcennými tretkami včerejška? ... Budou naše bílé koflíky se zlatým okrajem a krásným zlatým květem, které služka dnes rozbije s naprosto lehkým srdcem, jednou pečlivě slepeny a postaveny na zvláštní stojan...?“

Jerome Klapka Jerome, 1889

ÚVODEM

Castrum Pragense 13/2 je stejně jako předchozí díl věnováno problematice raného novověku na Pražském hradě. Zatímco předchozí díl byl katalogem nálezů hmotné kultury, konkrétně keramiky a skla z renesančních odpadních jímek, v tomto čísle se pozornost soustředí na podobu raně novověkého Pražského hradu, na detailní vyhodnocení jednotlivých nálezových souborů a prezentaci výsledků přírodovědných analýz. Úvodní kapitola *Pražský hrad v raném novověku* shrnuje v současnosti známá a dostupná dobová vyobrazení a plánovou dokumentaci Pražského hradu. Záměrně zvolená forma prezentace představuje danou vedutu jako celek a současně je publikován patřičný výřez, aby bylo na první pohled zřejmé, jakou míru detailu mohl autor či autoři zachytit. Následuje komentovaný přehled archeologických výzkumů vztahující se k raně novověkým nálezovým situacím na Pražském hradě. Nejrozsáhlejší část publikace tvoří analýza devíti odpadních raně novověkých nálezových souborů s důrazem na rozbor a vyhodnocení jejich keramické a skleněné složky. Základním společným znakem všech těchto souborů byl jejich odpadní charakter. Druhou výhodou bylo poměrně malé území, na kterém byly objeveny – III. nádvoří, Vikářská ulice a Jiřské náměstí – vše ve vnitřním prostoru renesančního Pražského hradu. Třetím hlediskem při jejich výběru byl předpoklad, že mezi časovým zařazením jednotlivých souborů je zřetelná následnost s určitou fází časového překryvu. Kapitola třetí pak vůbec poprvé prezentuje nálezy z *Novověké odpadní jímký H*, která je datována do druhé poloviny 17. až do 18. století a navazuje tak na starší renesanční a barokní odpadní jímký. Jednotlivé studie v kapitole *Přírodovědné metody a jejich využití pro analýzy raně novověké keramiky a skla* se především věnují způsobu zpracování a vyhodnocení chemických analýz raně novověkých nálezů keramiky a skla. Pro oba materiály platí, že byly analyzovány zatím nejrozsáhlejší nálezové soubory v Čechách. Získaná data jsou tak důležitým stavebním kamenem pro další studium technologie výroby raně novověké keramiky a skla. Prezentovaná zjištění významnou měrou přispívají k definování okruhu otázek a problémů z hlediska chemického složení skla, keramické hmoty a glazury. Dosažené výsledky mohou sloužit jako vodítko při stanovení cílů v budoucnu řešených projektech. Nelze opomenout ani studii, která se věnuje problematice restaurování historické keramiky a skla. Poslední kapitola *Keramika a sklo jako zdroj historických informací* se věnuje analýze raně novověké keramiky a skla z hlediska jejího celkového poznání v českých zemích. Pozornost se soustředí jak na morfologický vývoj jednotlivých tvarů, tak na způsob výzdoby keramických a skleněných předmětů. Předkládané závěry mají přispět k poznání raně novověké domácí keramické a sklářské produkce v evropském kontextu.

Práce na kolektivní monografii měla pro mě velký osobní přínos. Poznala jsem, jaká rizika, ale i výhody přináší spolupráce širšího kolektivu autorů. Uvědomila jsem si, jak důležité je náležet do fungujícího pracovního týmu. Po celou dobu přípravy rukopisu jsem pociťovala upřímnou podporu od všech kolegů a kolegyň archeologického pracoviště na Pražském hradě a tímto jim všem děkuji. Za odborné připomínky a nemalou pomoc při tvorbě koncepce publikace jmenovitě děkuji vedoucí archeologického pracoviště na Pražském hradě Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., Janě Maříkové-Kubkové, kolegyním Kateřině Tomkové, Ivě Herichové a Miloslavě Houskové. Veliké poděkování náleží Kataríně Válové za necenitelnou pomoc při zajištění reprodukčních práv a při finální přípravě rukopisu do tisku. Dále děkuji Hedvice Sedláčkové za podnětné diskuse o renesančním skle. Obrazová dokumentace nálezů a konečně podoba publikovaných vyobrazení je především dílem Vandy Pincové. Grafickou tvář vtiskla publikaci Kateřina Vytejšková. Konečná jazyková podoba knihy je pak výsledkem práce Ireny Vítkové. Za shromáždění dat pro následná vyhodnocení souborů keramiky a skla patří velký dík Elišce Dluhošové.

Společně se všemi autory *Castra Pragense 13/2* věřím, že zpracování rozsáhlých raně novověkých nálezových souborů z Pražského hradu a otevření problematiky raně novověkého Pražského hradu založené na spolupráci archeologie, historických a přírodních věd bude pokračovat i v budoucnu.

Gabriela Blažková

1. PRAŽSKÝ HRAD V RANÉM NOVOVĚKU

Gabriela Blažková

1.1. ŽIVOT NA PRAŽSKÉM HRADĚ OD KONCE 15. DO PRVNÍ POLOVINY 17. STOLETÍ

1.1.1. STRUČNÝ PŘEHLED STAVEBNÍHO VÝVOJE PRAŽSKÉHO HRADU V RANÉM NOVOVĚKU

VLADISLAV JAGELLONSKÝ (1456–1516), LUDVÍK JAGELLONSKÝ (1506–1526)

Za husitských bouří Pražský hrad zpustl a královské sídlo bylo přeneseno na Staré Město do Králova dvora. Počátek proměny města gotického ve město renesanční lze spojit s konkrétním datem, dubnem 1485, kdy se Vladislav Jagellonský z Královského dvora na Starém Městě pražském vrátil zpět na Pražský hrad. Zpočátku však využíval pouze několik budov, Starý královský palác, budovy kuchyní¹ a dva domy na Jiřském náměstí. Jeho stavitelé Jan Pehem, Hans Spiess a Benedikt Rejt se podíleli na stavbě nového opevnění, na přestavbě královského paláce a na úpravách v katedrále. Král Vladislav II. Jagellonský a jeho syn Ludvík tak zahájili postupnou přeměnu středověkého Pražského hradu v pozdně gotickou rezidenci. Bylo zesíleno opevnění Hradu, a to na severní straně dvojicí věží (Mihulka a Daliborka) a půlkruhovou baštou (Bílá věž), na jižní straně trojicí dělových bašt a na východní straně opevněním před hradbami. První náznaky renesančního slohu se sice na Hradě objevily již v díle Benedikta Rejta, tvůrce Vladislavského sálu a Ludvíkova křídla, ale renesanci jako architektonický sloh nových staveb začali definitivně uplatňovat až vláštší umělci a řemeslníci za prvních Habsburků (*Vančura 1976, 85; Kropáček 1996, 34; Bažant 2006*). Záhy se k sídlu panovníka snažila přiblížit širší vládnoucí elita. Společně s ní se v areálu Pražského hradu usídlili dvorští služebníci a řemeslníci, kteří byli nepostradatelní pro chod obnovované královské rezidence.

Vymření rodu Jagellonců tragickou smrtí mladého Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče roku 1526 podmínilo zásadní změnu poměrů v českých zemích, Praze i na Pražském hradu. Renesance spojená s příchodem Habsburků znamenala nástup nejen nového architektonického stylu, ale i nové koncepce každodenního života v obecném měřítku. Hlavním uživatelem architektury se stal člověk. Veškeré prvky byly koncipovány s ohledem na příjemnost, jasnost a přirozenost. Místo monumentálních gotických církevních staveb se stavěly zámky, paláce a šlechtická sídla. Klád se důraz na vytvoření opticky vzdušného prostoru prostřednictvím sloupřadí, arkád a kupolí. Stavby užívaly základní geometrické tvary – koule a krychle. S nástupem Habsburků na český trůn začal proces konstituování hradního areálu do dnešní podoby a rozlohy, který skončil až za vlády císaře Ferdinanda III. v polovině 17. století.

FERDINAND I. (1526–1562), FERDINAND TYROLSKÝ (1529–1595)

Přestože po celou dobu své vlády sídlil Ferdinand I. Habsburský ve Vídni, nikdy ve svých plánech Prahu a Pražský hrad neopomíjel a pokračoval v úsilí započatém jagellonskými předchůdci o modernizaci Hradu v renesančním stylu. Snad počítal s tím, že by mu v budoucnu Praha jako rezidence na rozdíl od Vídně mohla nabídnout větší bezpečí před stále nebezpečnějšími nájezdy Turků (*Fučíková 1997, 2*).

Při výstavbě Pražského hradu se postupně v různé míře uplatnili stavitelé, kteří pro Ferdinanda I. dříve pracovali i ve Vídni: Pietro Ferrabosco, Hans Tscherte a především Bonifác Wohlmut. Nespornou výhodou pražského hradního areálu byl dostatek volného a zatím nevyužívaného prostoru na severním předpolí, který se přímo nabízel k realizaci smělych architektonických projektů. Na pozemcích, které Ferdinand I. koupil na druhé straně Jeleního příkopu, tak mohl roku 1534 založit velkoryse koncipovanou zahradu, která byla se starým sídelním areálem spojena dřevěným mostem, budovaným souběžně se zřizováním zahrady.

¹ Jako staré hradní kuchyně je označována dvojice budov na východním konci jižního křídla Pražského hradu. V literatuře se objevuje i označení císařské/á kuchyně, královské/á kuchyně nebo Maxmiliánovy kuchyně. Stavební podoba kuchyní je nepochybně výsledkem rekonstrukčních prací za Vladislava Jagellonského, ale není vyloučeno, že jsou pozůstatkem starší zástavby (*Pasport SÚPRMO 1972, 44*).

Pro císařský dvůr se jako nejnaléhavější úkol jevila přestavba a úprava obytných místností nebo přístavba dalších hradních křídel, aby byl v daném prostředí vystavěn reprezentační a komfortní zámek, neboť hrad jako panovnické obydlí již nevyhovoval dobovým požadavkům na standardní způsob bydlení. Vedle vznikajících paláců šlechty mohl působit až uboze. Plně se dveře novému slohu otevřely po ničivém požáru Malé Strany a Hradčan 2. června 1541, který těžce postihl i Pražský hrad. Celá řada gotických domů i parcel padla za oběť ničivému živlu, který jen na Malé Straně zničil 155 z celkového počtu 233 domů. Rozsahem ještě větší škody vznikly na Hradčanech, které shořely takřka celé, a velké ztráty utrpěl i areál Pražského hradu. Po požáru bylo od stavebního odpadu vyčištěno i množství menších staveb a přístaveb na třetím, tehdy hlavním nádvoří Hradu, které bylo předtím patrně výrazně zastavěno. Stavební odpad pak posloužil k navýšení a dorovnání plochy budoucí zahrady Na Valech v místech, kde dříve svah prudce spadal k Malé Straně. Uvolněné, slučované parcely středověkých vyhořelých domů i mimo areál Pražského hradu vyvolaly horečnou stavební aktivitu nejprominentnějších velmožů – Pernštejnů, Rožmberků, pánů z Hradce, Lobkoviců. Výstavba městských palácových rezidencí panským a rytířským stavem ve 40. a 50. letech 16. století je tak dokladem výlučného postavení těchto šlechtických rodů, jejichž rezidence výrazně přispěly k proměně vnější tváře Prahy a k plnému rozkvětu renesančního slohu.

Díky velkorysým architektonickým počínům Ferdinanda I. na Pražském hradě a zásluhou intenzivní stavební činnosti šlechty a měšťanstva ve městě se Praha postupně proměňovala ve výstavnou metropoli. Pražský hrad byl ovšem od běžného života částečně izolován, nicméně spolehlivě uspokojoval veškerá přání náročného císařova dvora. Byl sídlem českého krále a arcibiskupa, stály tu výstavné paláce nejbohatších českých šlechticů, domy dvorských úředníků a svatovítských kanovníků, ale také nevzhledná miniaturní obydlí služebnictva a řemeslníků, kteří pro dvůr pracovali. Mohutné hradby a hluboký Jelení příkop dodávaly Pražskému hradu dojem nepřístupnosti a bezpečí (Fučíková 1997, 19).

V roce 1547 jmenoval Ferdinand I. místodržícím v Českých zemích svého druhorozeného syna arcivévodu Ferdinanda II. Tyrolského, který v letech 1547–1567 dohlížel na realizaci otcových projektů.² Svou zálibou v umění a sběratelství výrazně přispěl k utváření jak dvorské kultury, tak životního stylu a vkusu šlechty a měšťanstva v Praze i v celém království (Fučíková 1997, 4). Z hlediska architektonického je toto období spojeno především se stavitelem Bonifácem Wohlmudem, který na Pražském hradě působil v letech 1552–1579. Jeho činnost měla rozhodující podíl na formování české renesanční architektury. Arcivévoda Ferdinand Tyrolský nechal na Hradě zřídit stavební úřad, v jehož čele byl podle instrukce z roku 1548 architekt-stavební písař, podléhající vrchnímu dozoru stavebního inspektora vídeňského zámku. Úřad, který měl usměrnit a plánovat velkou obnovovací činnost na základě řádného rozpočtu, měl několik úředníků a dílovedoucích (Vančura 1976, 89).

Nebyl to však pouze panovník, kdo se kolem poloviny 16. století výrazně podílel na proměně Pražského hradu, ale také šlechta, která se již od dob vlády Jagellonských pokoušela se svými rezidencemi proniknout co nejlíže panovníkovi. Iniciátorem výstavby prvního renesančního šlechtického paláce na Pražském hradě byli jihočeští Rožmberkové. Mezi lety 1545–1556 vybudoval z podnětu Petra z Rožmberka snad Giovanni Fontana z Brusata šlechtické sídlo, které mohli mladému Vilémovi z Rožmberka závidět sami panovníci. Při dnešní Jiřské ulici vznikl palác italského typu s pravidelným nádvořím, do něhož se na kratších stranách obracely arkády. Obdobný luxus pak přinášel i sousední palác, vystavěný v letech 1554–1562 Pernštejnů. Někdy kolem roku 1555 byla postavena budova Nejvyššího purkrabství, jehož stavitelem byl méně známý Vlach Giovanni Ventura (Vlček a kol. 2000, 32).

MAXMILIÁN II. (1562–1576)

V roce 1562 se stal českým králem Maxmilián II., který však v Čechách příliš nepobýval. Přesto pokračoval v plánech, které v Praze započal jeho otec. V roce 1567 začal Bonifác Wohlmud stavět spojovací křídlo mezi dvěma domy hraběte z Thurnu, které Maxmilián II. koupil o dva roky dříve, a novým stavením arcivévodu Ferdinanda II. Dalším dílem Bonifáce Wohlmuda bylo ukončení věže chrámu sv. Víta renesanční bání; uvnitř po západní straně postavil varhanní kruchtu. Ve stejném roce byla dokončena Malá míčovna při vstupu do královské zahrady a v letech 1567–1569 byla podle Wohlmudova projektu vybudována Velká míčovna. Královská zahrada tím získala „nejpozoruhodnější kompozici středoevropského klasicismu poloviny 16. století“, kterou již výrazně poznamenávaly manýristické tendence. Zahrada nyní nabízela vše, co se od místa sloužícího ke společenské zábavě a k rekreaci požadovalo: společenský a taneční sál v letohrádku královny Anny, míčovny, střelnici, užitkové a dekorativní zahrady s labyrintem, oranžerií, velkou bronzovou fontánou, haltýře pro okrasné a užitkové ryby a voliéry pro ptáky (Fučíková 1997, 12).

² Nejnověji Muchka et al. 2014; Purš – Kuchařová 2016.

Obr. 1: Pohled na Pražský hrad od východu, Roelandt Savery, kolem 1615. Národní památkový ústav, 101.522.

Fig. 1: A view of Prague Castle from the east, Roelandt Savery, around 1615. National Heritage Institute, 101.522.

RUDOLF II. (1576–1612)

Ještě za vlády svého otce Maxmiliána II. byl v roce 1575 pražským arcibiskupem korunován českým králem Rudolf II. Bezprostředně po nástupu na císařský trůn navštívoval Rudolf II. postupně země, v nichž se stal vládcem. Volba císařské rezidence byla otázkou navýsost politickou. V letech 1576 a 1577 pobýval v Praze poměrně často a od roku 1580 víceméně trvale. Propozicí z roku 1583 byl Pražský hrad ustanoven za oficiální císařovo sídlo (Fučíková 1997, 16).

Když v roce 1583 požádal Rudolf II. české stavy o finanční příspěvek na stavební aktivity na Pražském hradě, dal tím jednoznačně najevo, že jej považuje za své trvalé sídlo. V průběhu dvou let získal ze zemské berně úctyhodnou částku přibližně 70 000 tolarů (Muchka 2003a, 293). Stavební činnost pod vedením Ulrica Aostalliho a podle projektů architekta Giovanniho Gargiolliho a Antonia Valentioho novou císařskou rezidenci dotvářela a připravovala v ní pohodlný život nejen pro císaře a jeho dvůr, ale také pro umělce a vědce, kteří začali do Prahy přicházet z různých koutů Evropy (Fučíková 2003a, 280).

Základním rozdílem oproti současné celistvosti a kompaktnosti Hradu tehdy bylo, že panovník vlastnil jen menšinu staveb v areálu Hradu. Ten jako celek působil dojmem spíše malého městečka s více než stovkou objektů, jak ukazuje kresba rudolfinského umělce Roelandta Saveryho z období kolem roku 1615, která zobrazuje hustou zástavbu hradních budov na jižním svahu (obr. 1). Vedle výstavných paláců se krčily i tzv. lozumenty³ služebnictva (Muchka 2003a, 292). Nejvíce takových „orlích hnízd“ – roubených a hrázděných obydlí přilepených ke zdivu hradeb – bylo na jižní straně Hradu, ale nechyběly ani kolem svatovítské katedrály.

3 Soupis lozumentů na Pražském hradě při Jižním křídle jich k roku 1566 uvádí celkem 18 (Národní archiv, sign. ČDKM-IV-P, kart. Č. 191, SM-S 21/4). Za lozumenty byly označovány nouzové, nuzné, často dřevěné domky, které si stavěli hradní zaměstnanci nejnižších služebních hodností, například topiči, kuchaři, vrátní (Vilímková 1985c, 12). Ceny lozumentů se pohybovaly od 3 do 80 kop gr. míš. K roku 1568 byla založena kniha hradního hejtmanství, do níž byly zapisovány převody lozumentů nejenom pod jižní hradbou, ale i ze Zlaté uličky a za klášterem (Strahovská knihovna, sing. D D III/14).

Obr. 2: Pražský hrad, Vladislavský sál, Jiljí Sadeler, mědiryt, 1607. Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. 132613.

Fig. 2: Prague Castle, Vladislav Hall, Jiljí Sadeler, copper engraving, 1607. The City of Prague Museum, Inv. No. 132613.

Obr. 3: Pražský hrad, Vladislavský sál, Jiljí Sadeler, mědiryt, 1607, detail, pravděpodobný stánek vydavatele Jiljího Sadelera. Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. 132613.

Fig. 3: Prague Castle, Vladislav Hall, Jiljí Sadeler, copper engraving, 1607, detail, where publisher Jiljí Sadeler's market stand should be pictured. The City of Prague Museum, Inv. No. 132613.

Jako tržiště uměleckých, umělecko-řemeslných předmětů a pravděpodobně i cizokrajných plodin se v rudolfínské době využíval prostor Vladislavského sálu, zásluhou velkých renesančních oken dostatečně osvětlený denním světlem (*obr. 2*). Pro manželky zaměstnanců císařského dvora se tak nabízela možnost přivýdělnku: mohly prodávat v krámkách, které stály nejen ve Vladislavském sále (*obr. 3*), ale i na Jezdeckých schodech, kolem katedrály a všude jinde po Hradě. V jednom z krámků ve Vladislavském sále prodávala hodiny například Zuzana Solisová (spolu s Ludmilou Glockerovou ze zlatnické rodiny) – manželka Erasma Habermela, výrobce skvělých astronomických přístrojů (*Fučíková 2003b, 306*). Rozmanitost využití Vladislavského sálu a širokou škálu jeho návštěvníků doložil archeologický výzkum v podlahových zásepech na přelomu let 2008 a 2009 (*Beneš at al. 2012; Blažková – Matiašek 2015; Blažková – Frolík – Matiašek 2016*).

Tento různorodý hradní organismus pozměnil zejména Rudolf II. nepřetržitým úsilím budování císařské rezidence, aby z něj nakonec vytvořil logicky členěný celek. S trochou nadsázky lze o hradním areálu doby Rudolfa II. hovořit jako o nepřetržitém staveništi. Na Pražském hradě nezůstalo mnoho míst, kterých se nedotkly ruce vládky zedníků: přestavbami prošly oficiální i soukromé prostory královské rezidence, vznikly tu různé vedlejší provozy, hospodářské stavby, zbrojnice, věznice i obydlí služebníků. Podle projektu Bonifáce Wohlmuta a pod vedením Ulrica Aostalliho byla na objednávku arcibiskupa Bruse a za císařovy finanční podpory v letech 1575–1576 před západním průčelím katedrály sv. Víta nad hrobem sv. Vojtěcha postavena kaple tohoto světce. Měla centrální dispozici o půdorysu pravidelného desetiúhelníku. Tato kaple byla zbořena v souvislosti s dostavbou svatovítské katedrály v roce 1879 (*Bečková 2000*, 48; *Kropáček 1996*, obr. 32). Významnou přestavbou prošla také kaple Věch svatých při Starém královském paláci (*Fučíková 1997*, 20). Účelem všech těchto zásahů mělo být jednak sjednocení veškeré zástavby Pražského hradu, včetně severního předpolí, a jednak doplnění o provozy, které se postupně stávaly pro panovnický dvůr nezbytnými.

Za vlády Rudolfa II. byly stanoveny půdorysné hranice hradního areálu a definitivně vykrytalizovala funkce profánních budov patřících panovníkovi, neboť k výraznějším změnám od té doby prakticky nedošlo. Hlavní obytný komplex se ustálil na jihu. Byl situován v poloze přímo nad městem (*Muchka 2003a*, 292). Protiváhu této jižní obytné rezidenci vytvořil v několika stavebních etapách vznikající mohutný celek na severu dnešního II. nádvoří. Obě části posléze spojilo příčné křídlo. Do severní části Hradu byly umístěny dvoupatrové konírny, které udivovaly návštěvníky Pražského hradu ještě po celé 17. století. Na suterén a přízemí koníren byly nastaveny dva sály o výšce dvou podlaží: jeden pro sbírky obrazů (dnes Rudolfova galerie) a druhý pro sbírku soch (dnes Španělský sál). Ačkoli se zdá, že oba sály byly koncipovány společně, jejich vlastní výstavba na sebe spíše navazovala. Sál pro obrazy nad východní konírnou byl vybudován v průběhu 90. let 16. století, výstavba západního sálu pro sochy náleží s velkou pravděpodobností až do prvního desetiletí 17. století (*Muchka 2003a*, 296).

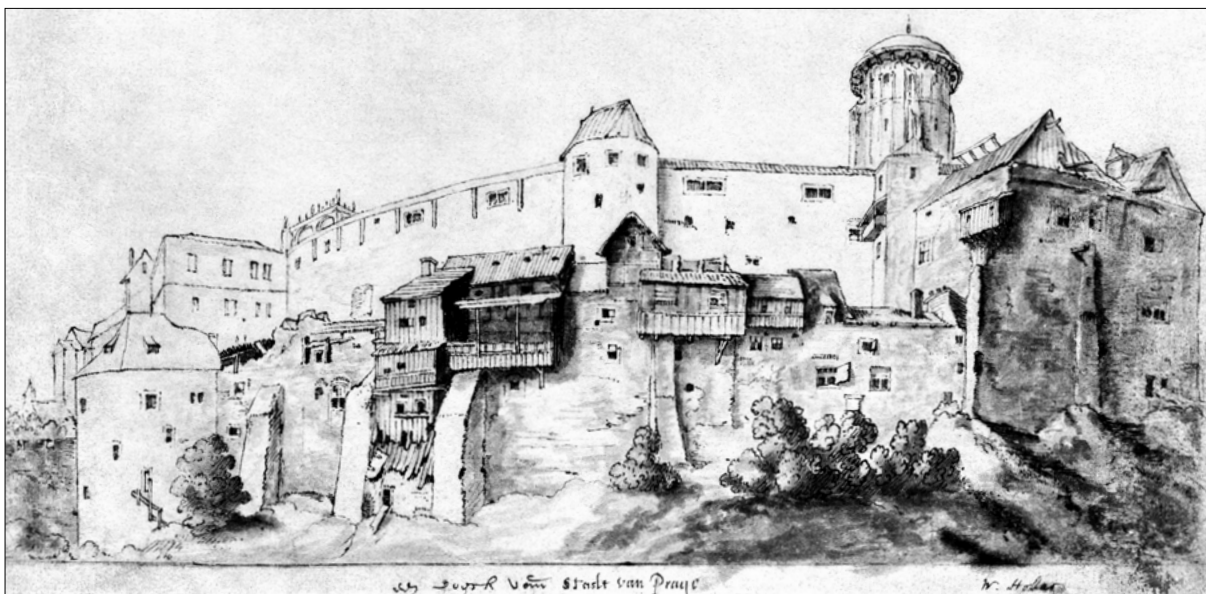
V pozdních 70. a 80. letech žila císařská rezidence na Pražském hradě bohatým společenským a kulturním životem, který jí bývá obvykle připisován až v následujících dvou desetiletích. Po příchodu architekta Giovanniho Gargioliho z Florencie v roce 1585 a nejspíše pod jeho vedením se začaly připravovat velké stavební projekty, jejichž realizace spadá do 90. let 16. století. Začínalo se s tzv. Španělským sálem (1586) a letními pokoji (1587).

Giovanni Gargioli začal na konci 16. století se sjednocováním staveb kolem II. nádvoří a snad koncipoval i základní podobu příčného křídla, dlouhé galerie mezi dnešním II. a III. nádvořím. Objasnění výstavby středního křídla je však velmi problematické. Je známo, že se v roce 1590 vykupovaly a demolovaly stavby při západní románské hradbě, na jejichž místě v následujících letech vyrostl úzký, zhruba stometrový dvoupatrový trakt, nazvaný „Dlouhý“ (Langbau) nebo také „Chodbový“ (Gangbau), který spojil osobní pokoje v Jižním křídle s nově přistavěnými dvěma patrovými sály Severního křídla (*Muchka 2003a*, 293). Chodbový prostor, přerušovaný zhruba uprostřed Biskupskou/Matematickou věží, se stal v letech 1600–1602 základem pro novostavbu „Kunstkomorý“ Rudolfa II. Současně byl v patrech proražen průchod bývalou Biskupskou věží, tehdy přejmenovanou na věž „Matematickou“, do níž bylo vloženo schodiště oválného půdorysu s volným jádrem uprostřed (*Vilímková – Kašička 1977*, 133). Pod vedením i podle plánů Giovanniho Marii Filippiho došlo v letech 1602–1606 k razantní přestavbě severního křídla, kde byly vybudovány dolní konírny a Nový sál (po úpravách v 19. století zvaný Španělský; *Vlček a kol. 2000*, 177).

Kromě impozantních staveb, které měly sloužit k uložení císařských sbírek, se na Hradě budovalo na mnoha dalších místech. Nový vzhled získal vstup do rezidence z Prašného mostu. Mezi lety 1594–1596 přestavěl Aostalli do renesanční podoby budovu purkrabství. Upravoval se terén na nádvoří mezi katedrálou a klášterem sv. Jiří. V roce 1594 byla ve Vikářské uličce postavena „tajná zbrojnice“ a ve stejné době byla rozšířena slévárna při Španělském sále. V roce 1597 povolil Rudolf II. hradním střelcům, aby do oblouku severní hradby vestavěli své domky; tak vznikla Zlatá ulička. O rok později spojil Gargiollim navržený portál Vladislavský sál s kaplí Věch svatých (*Fučíková 1997*, 35).

Prvních dvanáct let nového století, tj. poslední období Rudolfova života, jakkoli po politické stránce komplikované, bylo pro císařskou rezidenci na Pražském hradě vrcholem rozkvětu. V roce 1600 vyměnil Rudolf II. konfiskovaný Lobkovický palác (dnes Schwarzenberský) na Hradčanském náměstí za Rožmberský na Hradě a získal tak další rozsáhlý palácový komplex se zahradou. V následujícím roce ho nechal opravit a vystavět novou chodbu, která jej spojovala s Vladislavským sálem. V letech 1602–1604 bylo ve Vikářské uličce při Španělském sále postaveno „laboratorium“ (*Fučíková 1997*, 53).

Na vedutě Prahy z roku 1606, kterou podle kreseb císařského vyšivače a výborného kreslíře-krajináře Philippa van den Bossche vyryl Johannes Wechter a vydal Aegidius Sadeler, vypadá Pražský hrad impozantně a elegantně (*obr. 22*). Terén nádvoří byl vyrovnán, povrch vydlážděn. Okolí dnešního II. nádvoří

Obr. 4: Pražský hrad od jihu, Václav Hollar, kresba. Archiv Štenc Praha.

Fig. 4: Prague Castle from the south, Václav Hollar, drawing. Archives Štenc Prague.

díky novostavbám rostlo do podoby, která snesla srovnání s výstavnými evropskými rezidencemi (*Fučíková 2003b*, 300).

I v této době se však vyskytly určité nedostatky. Sám Rudolf II. se o nich mohl přesvědčit v únoru 1601, když si šel prohlédnout novou dřevěnou chodbu spojující jeho palác s Rožmberským domem, před několika měsíci získaným do císařského majetku. Byl znechucen zápachem a hromadami odpadků, které se z paláce a okolních domů vyhazovaly do příkopu. Nařídil proto České komoře, aby nechala „zjednat nápravu“. Jak vypadaly tyto svahy pod jižní hradbou, dokládají kresby zachycující situaci na počátku 17. století (*obr. 4*, 23). Vedle výstavného paláce císařova a šlechtických domů se v areálu renesančního Pražského hradu nacházely také úřady a domy dvorských úředníků, obydlí zaměstnanců dvora, kanovníků chrámu sv. Víta a kaple Všech svatých, ale i domky těch, kteří hledali obživu v blízkosti císařova dvora (*Fučíková 2003b*, 30). V areálu Hradu bydleli všichni, kteří se starali o běžný provoz dvora – správce zvěřince ve lvím dvoře, dozorce nad bažanty v bažantnici, jeden z domků obýval sokolník, další hlídač psů atd. Hradním střelcům Rudolf II. roku 1597 dovolil, aby si vestavěli svá obydlí do hradního opevnění za klášterem sv. Jiří. Podoba jednotlivých příbytků dnes zcela neodpovídá tehdejšímu vzhledu, velikost parcel ale zůstala stejná, a tak si podle dnešní Zlaté uličky lze udělat představu, jak „komfortní“ bylo jejich ubytování (*Matiášek 2011c*). Císařovi chemici a alchymisté, které sem umísťuje pověst, měli své místo v blízkosti Laboratoria v dnešní Vikářské ulici (*Fučíková 2003b*, 306).

Definitivní podobu získal Pražský hrad v průběhu druhé poloviny 16. a na samém počátku 17. století, a to i z hlediska „provozně komunikačního“. Dobudovaly se technické instalace, vodovodní a kanalizační přípojky (*obr. 43*, 48, 55), dláždily se cesty a uzavřel se vstup do Hradu novými branami na východní, severní a západní straně (*Vlček a kol. 2000*, 177). Celé toto snažení korunovala výstavba monumentálního přístupu – brány, dokončené však až za Rudolfova nástupce Matyáše II. v letech 1613–1614. Tato brána pak jako jediná zůstala ušetřena četných mladších zásahů a doplňků (*Vlček a kol. 2000*, 34).

MATYÁŠ (1612–1619), FRIDRICH FALCKÝ (1619–1620),

FERDINAND II. (1620–1637), FERDINAND III. (1637–1657)

Smrtí Rudolfa II. ztratil císařský dvůr ono mocné kouzlo, které přitahovalo zajímavé a nadané lidi z celé Evropy a vytvářelo z císařské rezidence stánek múz a centrum dobové učenosti. Velký zájem všech Rudolfových nástupců budily především jeho rozsáhlé umělecké sbírky uložené na Pražském hradě, které se postupně tenčily a měnily nejen své majitele, ale především místo uložení.

Přes strastiplné události, které sužovaly české země v průběhu třicetileté války, a přes přenesení císařské rezidence do Vídně, Pražský hrad nechal. V letech 1613–1615 byl za císaře Matyáše přestavěn, o jedno patro navýšen Jižní trakt a také dokončena výzdoba Matyášovy brány, započatá za vlády Rudolfa II.

Po přesídlení dvora do Vídně nastala ve stavební činnosti na Pražském hradě delší pauza. Větších stavebních úprav se mu pak dostalo až za vlády Ferdinanda III. (1637–1657). Ten v květnu 1638 nařídil České komoře, aby vykoupila 12 domů a domků na jižním svahu pod Hradem (*Pasport SÚPRMO 1970*, 46), protože měly uvolnit prostor novým pokojům pro císařovnu. Novostavba, která byla dokončena v červenci 1643, vyplnila volné místo při románské hradbě mezi kuchyněmi a tzv. letními pokoji Rudolfa II. Nové křídlo uzavřelo na jižní straně třetí hradní nádvoří od dnešního vstupu do Kanceláře prezidenta republiky („pod balkonem“) do výrazného zalomení přibližně proti budově probošství (*Pasport SÚPRMO 1970*, 47). Na návrh architekta Giuseppe Matteiho byla vylámana tzv. Nová cesta, která propojila dnešní Nerudovu ulici s Pražským hradem (*Fučíková 1997*, 66).

Ve stejné době probíhala v areálu Pražského hradu druhá, neméně významná stavba, a to při východní straně vnitřní hradby (dnešní Střední křídlo), kde od 60. let 16. století panovník postupně vykupoval a pro potřeby dvora upravoval soukromé domy. Střední trakt však nebyl novostavbou v pravém slova smyslu, ale do značné míry pouze přestavbou, při níž zůstaly zachovány zejména dispozice domů při severní straně Bílé věže. Větší stavební úpravy, včetně novostavby, se dělaly ve východní polovině Středního traktu a v křídle při Španělském sále, kde stály menší, převážně jednopatrové a přízemní budovy (*Pasport SÚPRMO 1970*, 52). Stejně jako výstavba pokojů císařovny byla stavba dokončena v roce 1643.

Výstavba v první polovině 40. let 17. století definitivně vytlačila nejprostší obydlí z reprezentativních částí Hradu. Po těchto úpravách se nejnuznější obyvatelé Pražského hradu soustředili do východní části, do Zlaté uličky. Od poloviny 17. století se pak na Pražském hradě v následujících padesáti letech podstatné stavební změny neuskutečnily. Další významnější stavební zásahy do podoby Pražského hradu se realizovaly až na samém konci 17. století (*Pasport SÚPRMO 1970*, 55).

1. PRAGUE CASTLE IN THE EARLY MODERN PERIOD

1.1. LIFE AT PRAGUE CASTLE FROM THE END OF THE FIFTEENTH CENTURY TO THE FIRST HALF OF THE SEVENTEENTH CENTURY

1.1.1. A BRIEF OVERVIEW OF THE CONSTRUCTION DEVELOPMENT OF PRAGUE CASTLE IN THE EARLY MODERN PERIOD

Prague Castle was abandoned during the turbulent Hussite years and the royal residence was moved to the Royal Court in Prague's Old Town. The beginning of the transformation of the city from Gothic to Renaissance can be linked to Vladislaus II Jagiellon, who returned the seat of the king to Prague Castle. The first Renaissance features appeared in the work of architect Benedikt Rejt, who built Vladislav Hall and the Ludvík Wing. However, it was the first Habsburgs (*Vančura 1976*, 85; *Kropáček 1996*, 34) who employed the Renaissance architectural style on complete buildings at Prague Castle, specifically Ferdinand I, who took the Bohemian throne following the tragic death of Louis II in the Battle of Mohács in 1526.

Although Ferdinand I ruled from Vienna for the entire duration of his reign, he never neglected Prague and Prague Castle in his plans, and the emperor decided to continue the modernisation of the Castle. The advantage of the Castle grounds at the time was ample free space in the northern foregrounds, where a grandly designed garden with the summer residence of Queen Anne was founded. The garden was connected to the old settled area by a wooden bridge. Large-scale construction in the Renaissance style began following the devastating fire that broke out on 2 June 1541, heavily damaging the Lesser Quarter, Hradčany and Prague Castle itself. Thanks to the architectural initiatives of Ferdinand I and the intensive construction activities of nobles and burghers, Prague was gradually transformed into an impressive metropolis. And it wasn't only the ruler who played a major role in changing the face of Prague Castle around the middle of the sixteenth century: the aristocracy was another significant contributor. The Rosenbergs of south Bohemia built a magnificent noble residence at the site in 1545–1556, and the neighbouring palace built by the Pernsteins in 1554–1562 featured similar luxury.

Maximilian II (1562–1576) became king of Bohemia in 1562, and although he did not spend much time in the country, he carried on the plans his father had commenced in Prague. A new royal kitchen was built on the south side of the Third Courtyard. The tower of St Vitus Cathedral was topped by a dome designed by Bonifáce Wohlmüt. The Small Mint by the entrance to the royal gardens was completed in the same year, and the Large Mint was built in 1567–1569.

During the reign of Maximilian II, his son Rudolph II (1576–1612) was crowned king of Bohemia by the Prague archbishop in 1575. Rudolph stayed in Prague relatively often in 1576 and 1577, and in 1580 he took up a mostly permanent residence in the city. A proposition from 1583 made Prague Castle the official imperial residence (*Fučíková 1997, 16*). The basic difference compared to today's consolidated and compact Castle is that the ruler owned only a minority of the buildings. In addition to opulent palaces, the Castle grounds also included quarters for servants (*fig. 4*). The majority of timber and timber-framed dwellings built up against the Castle walls were located on the south side of the Castle and were even built around St Vitus Cathedral. Vladislav Hall (*fig. 2, 3*) was used during the Rudolphine period as a market for arts and crafts, and probably even exotic fruits. An archaeological excavation conducted in the floor backfill in 2008 and 2009 documented the variety of uses of Vladislav Hall and the wide range of visitors to the site (*Beneš et al. 2012; Blažková – Matiašek 2015; Blažková – Frolík – Matiašek 2016*).

Rudolf II was primarily responsible for changing the diverse Castle organism, not by force but in his continuous efforts to build an imperial residence with the aim of creating a logically structured complex. The ground plan boundaries of the Castle grounds were established under Rudolf II and the function of the secular buildings belonging to the ruler became clearly defined. The main residential complex stabilised on the south side of the grounds, with the monumental complex on the north of today's Second Courtyard serving as its counterweight. The two parts were joined in time by a transverse wing. The two-storey stables were built in the northern part of the Castle. In addition to imposing buildings (Spanish Hall, 1586) meant to hold the imperial collections, construction continued at many other locations at the Castle. The entrance to the residence from the Powder Bridge was given a new appearance. Giovanni Battista Aostalli conducted a Renaissance reconstruction of the Burgave's House in 1594–1596. Despite the complicated political nature of the years between 1600 and 1612, the period marked the heyday of the imperial residence at Prague Castle. In 1600, Rudolf II exchanged the confiscated Lobkowitz Palace (known today as Schwarzenberg Palace) on Hradčanské square for Rosenberg Palace at the Castle, thus acquiring another extensive palace complex with a garden. The following year, the emperor had the palace reconstructed and built a new corridor to connect it to Vladislav Hall. Rudolf's 'laboratorium' was built in Vikářská St by the Spanish Hall in 1602–1604 (*Fučíková 1997, 53*).

And yet, this work didn't proceed as smoothly as it seemed at first glance. Rudolf himself was disgusted by the stench of piles of waste thrown into the Castle ditches. Besides the grand imperial palace and noble residence, the grounds of the Renaissance Prague Castle also included offices and the homes of court officials, the dwellings of court employees, the canons of St Vitus Cathedral and All Saints Chapel, and even the small homes of those who sought sustenance in the vicinity of the imperial court (*Fučíková 2003b, 30; fig. 4, 23*). All individuals who oversaw the everyday operation of the court lived on the Castle grounds – the manager of the menagerie at the 'Lion Court', the pheasant keeper at the pheasantry; there was also a house for the falconer, the dog keeper, etc. In 1597, Rudolf granted permission to the Castle artillery to build their dwellings up against the Castle fortifications behind the Convent of St George (today's Golden Lane). The network of paths at Prague Castle acquired its definitive appearance during the second half of the sixteenth century and at the very beginning of the seventeenth century. Technical installations, water lines and sewerage connections were built (*fig. 43, 48, 55*), paths were paved and the Castle was enclosed with new gates on the east, north and west sides (*Vlček a kol. 2000, 34, 177*).

With the death of Rudolf II, the imperial court lost a powerful magic that drew people from all over Europe. Despite the wretched conditions plaguing the Czech Lands during the Thirty Years' War and the transfer of the imperial residence to Vienna, Prague Castle did not fall into decay. In 1613–1615, under the reign of Holy Roman Emperor Matthias, the South Tract was reconstructed and raised by one floor, and decorative work on the Matthias Gate, begun under Rudolf II, was completed.

Following the relocation of the imperial court to Vienna, construction activity at Prague Castle was put on hold for a longer period of time. Greater building activity occurred at Prague Castle under Ferdinand III. The South Wing was integrated at the end of the 1630s, and rooms for the empress were created in this area. Today's Central Wing was built in the 1640s. After both of these projects were completed in 1643, no important construction changes occurred at Prague Castle for the next fifty years. Further work on the appearance of Prague Castle would come only at the very end of the seventeenth century.

From an archaeological perspective, Prague Castle is essentially automatically regarded as an exclusive find environment with ample evidence of the life of the period elite. However, a closer look shows that the ruler, members of the royal court, Church officials and members, and secular employees and court servants with their families lived in symbiosis at the site in a relatively small area. Prague Castle was something of a town within a town, where people with influence over Czech and even European history lived with common people, many of whom were servants to the royal and noble residents.

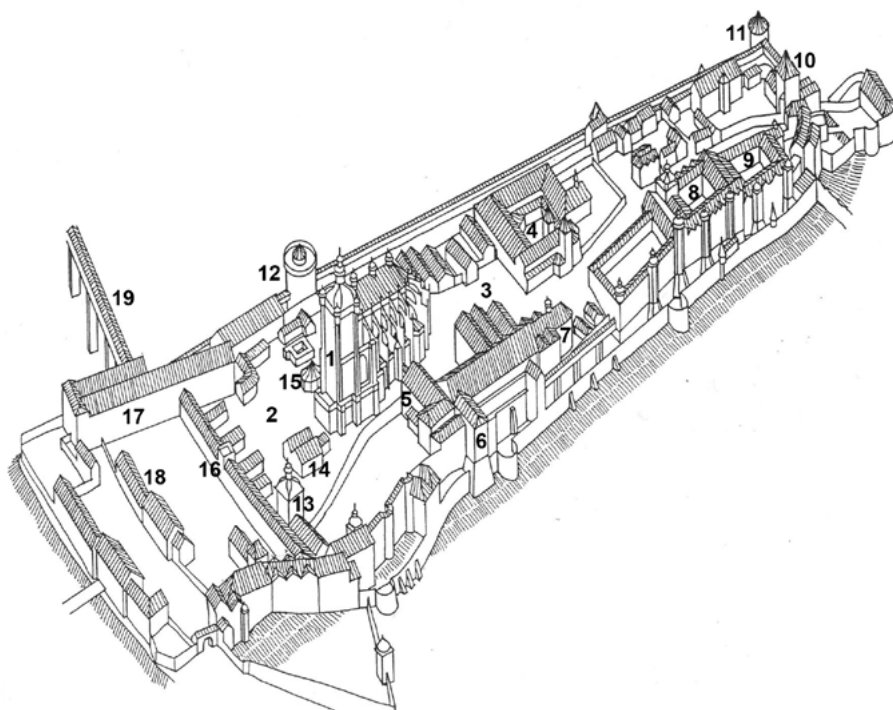
An important source for learning about the social composition of Prague Castle residents is the inventory of chapter houses from 1486, according to which the largest owner of property at Prague Castle in this period was the Church, which evidently acquired this real estate under Charles IV. Following the Hussite Wars, many of the buildings were in desolate condition, and the St Vitus Chapter was forced to rent them out. As a result, the ruler was actually on the second rung of the imaginary ladder of property owners at Prague Castle at the end of the fifteenth century. This situation persisted throughout the entire sixteenth century until the situation turned in the ruler's favour under the first Habsburgs (Ferdinand I, Maximilian II, Rudolf II). The aristocracy became another prominent builder at Prague Castle in the 1560s. The spectrum of permanent residents of Prague Castle also included lowborn people, primarily court officials – scribes of various rank (e.g. supreme, building, armoury) and craftsmen of different professions (e.g. blacksmith – house No. 34, tailor, cutler, gunsmith, butcher, upholsterer – Central Wing). While these people typically lived in so-called 'lozements' (dwellings) on the south side of the Castle promontory (*fig. 23*), their dwellings were also found on the west side of the Castle's Third Courtyard or on the north side of St George's Square.

Prague Castle experienced the most sweeping changes under Rudolf II (*Blažková – Frolík – Žegklitzová 2012, fig. 49*). These were not only architectural modifications but also major changes in ownership resulting from grand building projects. The emperor regularly bought some parcels or traded for others, while some property he simply utilised for his own plans. The inventory of Castle buildings from 1620 best describes the building and property condition of Prague Castle. The most spartan dwellings were definitively removed from the formal parts of the Castle in connection with the construction of the South and Central palace wings in the 1640s, when the final 'lozements' were demolished in these spaces.

1.2. SOUDOBÁ VYOBRAZENÍ A HISTORICKÁ PLÁNOVÁ DOKUMENTACE PRAŽSKÉHO HRADU

Při shromažďování informací o stavebním vývoji Pražského hradu slouží jako nenahraditelný zdroj jeho soudobá vyobrazení a plány. Od konce středověku se nejčastěji objevuje veduta, dokumentární a popisné zobrazení krajiny nebo architektury, u níž je však nutné počítat s časovým odstupem mezi zobrazovanou skutečností a uměleckým ztvárněním. Veduta se často vyznačuje tím, že vedle sebe klade detaily na úkor charakteristických rysů města, směšuje různá měřítka a někdy i pohledy pozorovatele (*Polišenský 1983, 377*). Na základě historických vyobrazení, plánové dokumentace a výsledků záchranných archeologických výzkumů vytvořil hmotovou rekonstrukci renesančního Pražského hradu architekt Petr Chotěbor (*obr. 5*).⁴

Početnou skupinu pramenů k dějinám Prahy tvoří celkové pohledy na panorama Pražského hradu, nejčastěji z jižní, případně jihovýchodní strany. Na všech těchto vyobrazeních je dobře vidět jižní část hradní zástavby, nad kterou vyčnívá nedostavěná katedrála sv. Víta, a naopak severní zástavba hradního ostrohu je většinou ukryta v jejím stínu. I přes tento handicap poskytují soudobá vyobrazení cenné informace a v komparaci s historickými plány a relikty archeologicky zjištěné zástavby mohou velice dobře posloužit při rozkrývání detailní podoby hradní zástavby. Aby bylo možné posoudit, jakou míru detailu mohl autor, případně autoři zachytit, je nutné vědět, jak vypadá celek původní veduty; proto jsou veduty nejprve představeny ve své celistvé podobě a poté ve výřezu s vyobrazením Pražského hradu. Toto srovnání je důležité pro následné kritické hodnocení vypovídacích schopností daného pramene.

Obr. 5: : Pražský hrad kolem roku 1600, hmotová rekonstrukce, Petr Chotěbor, 90. léta 20. století.

1 – katedrála sv. Víta; 2 – III. nádvoří; 3 – Jiřské náměstí; 4 – Jiřský klášter; 5 – Starý královský palác; 6 – Ludvíkovo křídlo; 7 – kaple Všech svatých; 8 – Rožmberský palác; 9 – Lobkovicový palác; 10 – Černá věž; 11 – Daliborka; 12 – Mihulka; 13 – Bílá věž; 14 – Staré proboštsví čp. 48; 15 – kaple sv. Vojtěcha; 16 – Dlouhý trakt; 17 – Španělský sál (dnes Rudolfova galerie); 18 – Nový sál (dnes Španělský); 19 – Prašný most.

Fig. 5: Prague Castle around 1600, 3D reconstruction, Petr Chotěbor, 90s of 20th century.

1 – St Vitus Cathedral 2 – The Third Courtyard; 3 – St George's Square; 4 – St George's Convent; 5 – The Royal Palace; 6 – Louis' Wing; 7 – All Saint's Chapel; 8 – Rožmberk Palace; 9 – Lobkovicz Palace; 10 – The Black Tower; 11 – Daliborka; 12 – Mihulka; 13 – The White Tower; 14 – The Old Provost's House No. 48; 15 – St Adalbert Chapel; 16 – Long tract; 17 – The Spanish Hall (today Rudolf Gallery); 18 – The New Hall (today The Spanish Hall); 19 – The Powder Bridge.

⁴ Tato rekonstrukce byla poprvé publikována (*Frolík – Smetánka 1997, 214*). Z aktualizované hmotové rekonstrukce vychází model renesančního Pražského hradu vystavený od roku 2005 na stálé výstavě Příběh Pražského hradu.

Obr. 6: Pražský hrad, Michael Wolgemut, Wilhelm Pleydenwurff, dřevořez kolorovaný akvarelem, 1493, výřez. Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. 11543.

Fig. 6: Prague Castle, Michael Wolgemut, Wilhelm Pleydenwurff, watercolour xylograph, 1493, excerpt. The City of Prague Museum, Inv. No. 11543.

Obr. 7: Tzv. würzburgská veduta, 1536, výřez. Würzburg, Universitätsbibliothek, Delin. VI, 10, 41.

Fig. 7: The so-called “Würzburg Vista”, 1536, excerpt. Würzburg, Universitätsbibliothek, Delin. VI, 10, 41.

Nejstarší známé vyobrazení Prahy s pohledem na Pražský hrad bylo uveřejněno roku 1493 v knize Hartmanna Schedela *Liber cronicarum* (obr. 6, 8), která náleží mezi nejčinnější prvotisky. Kronika obsahuje 1809 ilustrací, které jsou tištěny z 645 dřevořezů Michaela Wolgemuta a Wilhelma Pleydenwurffa, jež zobrazují všechna tehdejší významná středoevropská města, včetně dobové mapy světa a Evropy (*The University of Southern Mississippi. University Libraries [online]*). Některé dochované exempláře jsou ručně kolorované.

Historický rozbor dřevořezu Prahy posouvá dobu jeho vzniku před rok 1484 (*Hořejší 1967, 626; Kropáček 1996, 34*), neboť za vlády Vladislava Jagellonského byla v roce 1493 přestavba Hradu v plném proudu. Vzhledem k tomu, že dřevořez tyto stavební úpravy nerespektuje, lze se domnívat, že by mohl zachycovat podobu Hradu Karla IV. ze stanoviště na Vyšehradě⁵ a nedostavěné budovy nebo poničené stavby dokumentují stav po husitských válkách, nikoli pozdně gotickou podobu jagellonského Hradu. Veduta zachycuje stavební podobu chrámu sv. Víta poté, co dostavbu přerušily husitské války v roce 1419 (*Bečková 2000, obr. 7*). Ústředním motivem veduty je okno nedostavěné příčné lodi svatovítské katedrály. Napravo od chrámu je zobrazen gotický královský palác, na jehož místě byl na počátku 90. let 15. století vybudován Vladislavský sál, jehož podobu však již vyobrazení respektuje. Na východ od paláce stojí zatím samostatná kaple Věšch svatých, která byla po požáru 1541 renesančně přestavěna a rozšířena až k Vladislavskému sálu. Pozornost upoutají dva trojúhelníkové stupňovité štíty, levý se dvěma, pravý se třemi

⁵ V popředí dřevorytu je návrší se dvěma zříceninami, mezi nimi potok (Botič?), za nimi skupina s Emauzy a kostel sv. Václava na Zderaze, uprostřed Vltava s Kamenným mostem; na jejím levém břehu Malá Strana s Petřínem, uzavřená Hladovou zdí. V pozadí jsou vyobrazeny Hradčany s Královským hradem (*Hlavsa 1971, 147*).

okénky, které situačně odpovídají hradním kuchyním. Za Vladislava Jagellonského vybudovaná nebo přestavěná budova kuchyně vynikala v hradním panoramatu natolik, že ji autoři dřevorytu patrně zachytili se všemi detaily (*Pasport SÚPRMO* 1972, 44, 45). Veduté výrazně dominují dvě hranolové věže, střežící východní a západní vstup do Hradu; v jihozápadním nároží Hradu, v místě dnešního druhého nádvoří Bílá věž, na protější straně dodnes stojící věž Černá (*Bečková* 2000, 28).

Problematický význam pro zachycení celkové siluety Pražského hradu má méně známé vyobrazení (*obr. 9*), které náleží do souboru *Obrazy z cesty falckraběte Ottheinricha z Neuburgu na Dunaji přes Prahu do Krakova a zpět přes Vratislav, Berlín, Wittenberg a Lipsko do Neuburgu*, v letech 1536 a 1537 (Würzburg, Universitätsbibliothek, Delin. VI, 10, 41). Autorem veduty by mohl být Matthias Gerung (1500–1570).⁶ Veduta namalovaná podle skic z 11. prosince 1536 je zajímavým pramenem poznání Prahy, stejně tak ale především pouhou momentkou ze setkání kreslíře s největším středoevropským městem své doby (*Pešek* 2004, 18).⁷

⁶ Patřil k dvorní družině falckraběte Ottheinricha a patrně jej doprovázel na cestě napříč střední Evropou (*Marsch* 2003, XV).

⁷ Veduta zachycuje pražskou aglomeraci z výšiny Petřína, resp. z převýšeného iluzivního nadhledu nad Petřínem, v záběru výšece 150°. Praha má „správnou“ podobu města v ohybu Vltavy s dominantou Pražského hradu. Je však zřejmé, že důkladné vypracování pražského reliéfu nebylo kreslířovým záměrem, neboť autor rezignoval na pravobřežní dominantu Vyšehradu a chybil i novoměstský svah. Třebaže malíř naznačil bohatost počtu staroměstských a novoměstských kostelů a kaplí, ve srovnání s tzv. Vratislavským prospektem Prahy Kozla a Peterleho z roku 1562 jich zachytil přibližně polovinu. Z konceptu pražské kotliny se tak zachoval jen základní rozvrh, daný tokem řeky, kterou překlenuje Karlův most s velkými mostními věžemi, a levobřežní návrší Petřína a Hradu. Jedná se tedy spíše o stručný náčrtek pořízený za jeden den návštěvy města (*Pešek* 2004, 16).

Obr. 8: Pražský hrad, Michael Wolgemut, Wilhelm Pleydenwurff, dřevorez kolorovaný akvarelem, 1493, rozměry 265 x 623 mm. Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. 11543.

Fig. 8: Prague Castle, Michael Wolgemut, Wilhelm Pleydenwurff, watercolour xylograph, 1493, size 265 by 623 mm. The City of Prague Museum, Inv. No. 11543.

První kritické zhodnocení veduty v českém prostředí předložil Martin Ježek (1997, 20–32). Zvýraznění hradčanského návrší zdůraznilo izolování Pražského hradu od Menšího Města (obr. 7). Klenutá konstrukce západní brány při hradčanské brázdě nebudí příliš mnoho důvěry. Naopak jednoznačně identifikovanou stavbou je mohutná věž s předsazeným patrem s nárožními vížkami s jehlancovitou střechou, Bílá věž. Za ní patrně vyčnívá věž Biskupská/Matematická. Bohužel, ani zobrazení svatovítské katedrály v podobě baziliky nelze v žádném případě považovat za věrohodné. Dominantou celé kresby je královský palác, vyobrazený jako nejméně třípodlažní budova obdélného půdorysu s křídlem vybíhajícím z jižní fronty paláce. Pět vysokých stanů řazených v podélné ose budovy odpovídá, až na přílišné vysunutí jednoho z nich k západu, poznatkům o tehdejší podobě cínem pobité palácové střechy,⁸ kterou zničil požár 2. června 1541. Na würzburgské vedutě tyto vysoké hroty provází pětice souběžně uspořádaných menších stanových střech nad jižní částí paláce (Ježek 1997, 21). Střechy královského paláce udělaly na autora kresby zřejmě takový dojem, že patrně bez ohledu na realitu osadil podobným typem včetně barvy i střechy dalších věží a kostelů ve městě. Důležitou pomůckou pro dataci vyobrazení je Černá věž v původní podobě se čtyřmi rohovými věžičkami, jimiž byla opatřena před požárem, který propukl v důsledku zásahu bleskem

⁸ Na základě dopisu z roku 1498, ve kterém se uvádí „... die funff decher auf dem newen Pallas hir uf prager Slos...“ (Kotrba 1968, 199, 215, příl. III).

10. dubna 1538. Velice podobně je Černá věž znázorněna i na dřevořezu Schedelovy kroniky z roku 1493 (Ježek 1997, 22; obr. 7). Ve východní části Hradu je znázorněn barbakán a půlkruhová bašta ve stejné dispozici, jakou v roce 2007 potvrdil záchranný archeologický výzkum (Matiášek 2010). Podrobná analýza Menšího Města pražského a především pravobřežních aglomerací ukázala, že míra věrohodnosti vyobrazení jednotlivých částí města i samotných objektů se značně různí, a proto je možno pouze ztěží opustit hypotetickou rovinu jednotlivých identifikací (Ježek 1997, 32). Z tohoto pohledu je vypovídací hodnota veduty pro upřesnění obrazu pražských měst v pozdním středověku značně limitovaná.

Přestože vypovídací hodnota würzburského vyobrazení Prahy je sporná, je to pramen s nejlépe zaznamenanou podobou královského paláce v provedení se stanovými střechami.⁹ I když lze předpokládat, že si autor menší střechy s největší pravděpodobností přimyslel.

O rekonstrukci podoby královského paláce se v roce 1967 pokusili Viktor Kotrba a Václav Procházka (obr. 10); předpokládali existenci pěti stanů nad pěti klenbovými poli sálu (Procházka 1974, 159). Vycházeli přitom z dopisu z roku 1498 (viz pozn. 8), aniž by znali würzburské vyobrazení. Zda skutečně měla střecha Starého královského paláce podobu pěti stanů, patrně v současné době nelze jednoznačně říci. Pokud ano, neměla bohužel přílišného trvání, neboť při požáru v roce 1541 se na klenbu Vladislavského sálu zřítily hořící krovy stanových střech a spolu s nimi i klenby kaple Věch svatých a Sněmovny.

Snad ještě více otazníků o věrohodnosti vyobrazení Pražského hradu vyvolávají dva dřevořez, které doprovázejí dvanáctistránkovou zprávu čtvrtkového formátu popisující požár Prahy v roce 1541 *Neuwe zeytung vonn dem erschrockenlichen fest, so newlich in kleiner Statt Prag geschehen ist*, kterou vydal Heinrich Steyner v roce 1541 v Augšpurku.

⁹ Kromě tohoto vyobrazení zachycují stanové střechy ještě rytina do omítky Vladislavského sálu, identifikovaná jako Pražský hrad J. Burianem, a cyklus maleb Mistra litoměřického ve Svatováclavské kapli z roku 1509 u příležitosti korunovace třiletého Ludvíka Jagellonského (Procházka 1974, 159). Kritické hodnocení Procházka textu a za přinejmenším spornou označila identifikaci obou vyobrazení Pražského hradu konce 15. století Jiřina Hořejší, když zdůraznila, že „iluminátoři opakovali často stereotypní formule, které symbolicky znázorňují to či ono místní panorama“ (Hořejší 1986, 99). Je však třeba si uvědomit, že würzburské vyobrazení neměla v době psaní studie k dispozici.

AUTOŘI TEXTŮ

Mgr. Gabriela BLAŽKOVÁ, Ph.D.

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
Oddělení záchranných výzkumů, Pražský hrad
blazkova@arup.cas.cz

Ing. Šárka JONÁŠOVÁ

Geologický ústav AV ČR, v. v. i.
Oddělení analytických metod
jonasova@gli.cas.cz

Ing. Mária KAVANOVA

Vysoká škola chemicko-technologická v Praze
Fakulta chemické technologie, Ústav skla a keramiky
Maria.Kavanova@vscht.cz

Ing. Alexandra KLOUŽKOVÁ, CSc.

Vysoká škola chemicko-technologická v Praze
Fakulta chemické technologie, Ústav skla a keramiky
Alexandra.Klouzkova@vscht.cz

Ing. Martina KOHOUTKOVÁ, Ph.D.

Vysoká škola chemicko-technologická v Praze
Fakulta chemické technologie, Centrální laboratoře
Martina.Kohoutkova@vscht.cz

Mgr. Kristýna MATĚJKOVÁ

Centrum pro zpracování, dokumentaci a evidenci archeologických nálezů, z. ú.
Ledčice 222, 277 08 Ledčice
kristyna.matejkova@historypk.cz

Ing. Simona RANDÁKOVÁ

Vysoká škola chemicko-technologická v Praze
Fakulta chemické technologie, Centrální laboratoře
Simova.Randakova@vscht.cz

RNDr. Roman SKÁLA, Ph.D.

Geologický ústav AV ČR, v. v. i.
Oddělení analytických metod
skala@gli.cas.cz

Ljuba SVOBODOVÁ

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
Oddělení záchranných výzkumů, restaurátorské dílny – keramická laboratoř
svobodova@arup.cas.cz

Jana VEPŘEKOVÁ

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
Oddělení záchranných výzkumů, záchranná skupina
veprekova@arup.cas.cz

Ing. PETRA ZEMENOVÁ

Vysoká škola chemicko-technologická v Praze
Fakulta chemické technologie, Ústav skla a keramiky
Petra.Zemenova@vscht.cz